

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΥΝΤΑΞΗΣ ΕΛΛΗΝΟ-ΟΛΛΑΝΔΙΚΟΥ/ ΟΛΛΑΝΔΟ-ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΛΕΞΙΚΟΥ

TATIANA ΜΑΡΚΑΚΗ

Πανεπιστήμιο Άμστερνταμ

Η παρούσα εισήγηση αφορά ένα ερευνητικό πρόγραμμα που βρίσκεται ακόμη σε προκαταρκτικό στάδιο, γεγονός που επιβάλλει την αναφορά σε γενικές μόνο γραμμές στην ως τώρα πορεία του, στους στόχους, στη σημασία, στο περιεχόμενο και στην τεχνική του υποστήριξη.

Από τον Οκτώβριο του 1996 –χρόνο έναρξης υλοποίησης του προγράμματος με μια πολλά υποσχόμενη προκαταρκτική φάση– ως σήμερα, το πρόγραμμα γνώρισε διάφορες φάσεις, λόγω προβλημάτων τεχνικής και οικονομικής φύσης, που αντιμετωπίσαμε στο διάστημα αυτό. Στο πλαίσιο της προκαταρκτικής εκείνης φάσης, η συνάδελφος M. Janssen κι εγώ, σε συνεργασία με τον συντονιστή του προγράμματος A.F. van Gemert, θέσαμε τους ερευνητικούς στόχους, καταρτίσαμε μεγάλο μέρος της μακροδομής, διαγράψαμε το περιεχόμενο των γλωσσικών επιπέδων των λημμάτων που θα επεξεργαστούμε, μελετήσαμε βασικά στοιχεία της μικροδομής, μέσω δημιουργίας μοντέλων λημμάτων ανά γραμματική κατηγορία, και δοκιμάσαμε πειραματικά τις διαθέσιμες τεχνικές δυνατότητες.¹

Απροσδόκητες, όμως, επιπλοκές, που παρουσιάστηκαν ως προς την ηλεκτρονική υποστήριξη και τη χρηματοδότηση, επέβαλαν μια επτάμηνη περίοδο στασιμότητας, για να εξευρεθούν ικανοποιητικές λύσεις. Τη στασιμότητα ακολούθησε μια περίοδος έντονων ζυμώσεων, για να καταλήξουμε την 1η Νοεμβρίου 1997 στην έναρξη δεύτερης προκαταρκτικής φάσης, που διαρκεί ως την 1η Ιανουαρίου 1998, ημερομηνία επίσημης και ουσιαστικής έναρξης του προγράμματος.

Το ερευνητικό αυτό πρόγραμμα, που αναμένεται να ολοκληρωθεί τον Ιούνιο του 2001, υλοποιείται με πρωτοβουλία του Τμήματος Νεοελληνικής Φιλολογίας του Πανεπιστημίου του Άμστερνταμ και ειδικά του νυν καθηγητή A.F. van Gemert, και με την επιστημονική συνεργασία του Κέντρου Ελληνικής Γλώσσας, αξιοποιώντας την εμπειρία που έχει αποκτηθεί τα τελευταία χρόνια στον τομέα

---

1. Το λογισμικό εισαγωγής λημμάτων στη γλώσσα-πηγή και στη γλώσσα-στόχο, που διαθέταμε, λεγόταν Dict-Edit. Είχε σχεδιαστεί για υπολογιστή Macintosh στις αρχές της δεκαετίας του 1990, ειδικά για τις ανάγκες ενός ελληνο-ολλανδικού λεξικού, από το Κέντρο Πληροφορικής της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου του Άμστερνταμ. Η λειτουργία του αποδείχτηκε εκ των υστέρων προβληματική, και η δυνατότητα αυτόματης αντιστροφής των δεδομένων, που είχαν εισαχθεί, αμφίβολη.

της λεξικογραφίας, μέσα στον ίδιο πανεπιστημιακό χώρο.² Επιδοτείται, κατά κύριο λόγο, από την Ένωση Ολλανδικής Γλώσσας (Nederlandse Taalunie) και ειδικότερα από την Επιτροπή Λεξικογραφικών Πόρων Μετάφρασης (Commissie voor Lexicografische Vertaalvoorzieningen, CLVV), με επικεφαλής τον καθηγητή W. Martin, και, κατά δεύτερο λόγο, από τη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου του Άμστερνταμ. Υπάρχει, επίσης, οικονομική αρωγή και από ελληνικής πλευράς (από το Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, υπό μορφήν επιστημονικής συνεργασίας, και από άλλους φορείς).

Αρχικά, το πρόγραμμα είχε ως στόχο να αποτελέσει συνέχεια της προσπάθειας που ξεκίνησε το 1988 ο Ολλανδός ελληνιστής M. van Pinxteren, σε συνεργασία με τη Φιλοσοφική Σχολή, για να συνταχθούν δύο λεξικά, ελληνο-ολλανδικό και ολλανδο-ελληνικό, 50.000 λημμάτων. Τώρα, ο αρχικός αυτός στόχος έχει από τη μια πλευρά διευρυνθεί και από την άλλη περιοριστεί: περιλαμβάνει, καταρχήν, τη δημιουργία ηλεκτρονικής βάσης δεδομένων της ελληνικής και της ολλανδικής γλώσσας και, κατά δεύτερον, τη σύνταξη δύο δίγλωσσων ερμηνευτικών λεξικών που, με 40.000 λήμματα το καθένα, παρμένα από τη βάση δεδομένων, θα εξυπηρετούν τις ανάγκες στον τομέα της μετάφρασης τόσο του Ολλανδού/Φλαμανδού όσο και του Έλληνα χρήστη.

Πα να επιτευχθεί η ταυτόχρονη χρήση των λημμάτων και από τους δύο χρήστες, για να είναι, δηλαδή, τα λεξικά διπλής κατεύθυνσης (bidirectional), επιλέξαμε ως μεταγλώσσα τη διεθνή επιστημονική ορολογία (αγγλίζουσα και λατινίζουσα), για να παράσχουμε πληροφορίες σε μορφολογικό και υφολογικό επίπεδο. Παράλληλα, σε περίπτωση πολυσημίας στη γλώσσα-πηγή, δίδονται επεξηγηματικές πληροφορίες για κάθε σημασία μόνο στα ελληνικά, αν αυτές απευθύνονται στον ελληνόφωνο χρήστη, ή μόνο στα ολλανδικά, αν προορίζονται για τη διευκόλυνση του ολλανδόφωνου χρήστη.

Ποιος είναι όμως αυτός ο ολλανδόφωνος και ο ελληνόφωνος χρήστης των λεξικών; Από τη μια πλευρά πρόκειται για τον Ολλανδό/Φλαμανδό μαθητή νεοελληνικής γλώσσας στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση,³ τον ενήλικα μαθητή στα

2. Αυτή τη στιγμή βρίσκονται σε εξέλιξη στη Φιλοσοφική Σχολή ακόμη οκτώ λεξικογραφικά ερευνητικά προγράμματα: σύνταξη λεξικών από και προς τα ολλανδικά και τις ακόλουθες γλώσσες: δανικά, πολωνικά, ρωσικά, αραβικά, ιταλικά, κροατικά, λατινικά και ρουμανικά.

3. Η προώθηση της διδασκαλίας των νέων ελληνικών στη δευτεροβάθμια ολλανδική εκπαίδευση εντάσσεται στο πλαίσιο της πολιτικής υποστήριξης των λιγότερο διαδεδομένων επίσημων γλωσσών των κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η οποία υλοποιείται, από το 1989, μέσω του κοινοτικού προγράμματος "Lingua" και, από το 1995, μέσω του "Socrates". Περισσότερα στοιχεία για το τελευταίο πρόγραμμα βλ. στο *Official Journal of the European Communities* 1995, όπου δημοσιεύεται η σχετική απόφαση δημιουργίας του. Το πρόγραμμα συμφωνεί, επίσης, και με τη γενικότερη πολιτική του ολλανδικού υπουργείου Παιδείας, το οποίο μέσω ειδικών επιτροπών (Vakontwikkelgroep Moderne Vreemde Talen και Commissie Vernieuwing Eindexamenprogramma's Moderne Vreemde Talen) στοχεύει στην προώθηση όχι μόνο των «μεγάλων» σύγχρονων ευρωπαϊκών γλωσσών, αλλά και των «μικρών» (π.χ. ρωσικών, ισπανικών, ιταλικών), καθώς επίσης και των γλωσσών μειονοτικών ομάδων (π.χ. τουρκικών και αραβικών).

πολύαριθμα νυχτερινά επιμορφωτικά κέντρα,⁴ τον φοιτητή νεοελληνικής φιλολογίας⁵ και τον καθηγητή νεοελληνικών στη δευτεροβάθμια και την τριτοβάθμια εκπαίδευση. Από την άλλη, πρόκειται για τον Έλληνα φοιτητή στην Ολλανδία και το Βέλγιο, και τον καθηγητή στα σχολεία μητρικής γλώσσας, πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, στις ίδιες χώρες. Και, φυσικά, δεν πρέπει να παραλείψουμε εδώ τον μεταφραστή-διερμηνέα, εργαζόμενο σε οργανισμούς της Ευρωπαϊκής Ένωσης, και τον επιχειρηματία, που χρησιμοποιούν τις δυο αυτές γλώσσες ως εργαλείο δουλειάς.

Οι γλωσσικές ανάγκες των ατόμων αυτών σε θέματα μετάφρασης δεν καλύπτονται αυτή τη στιγμή επαρκώς, αφού γίνεται χρήση είτε μιας ενδιάμεσης βοηθητικής γλώσσας (αγγλικών, γαλλικών, γερμανικών)⁶ είτε των τριών υπαρχόντων ελληνο-ολλανδικών και ολλανδο-ελληνικών λεξικών,⁷ που είναι όμως πεπαλαιωμένα ή παρουσιάζουν μεγάλες ελλείψεις. Με δεδομένη, μάλιστα, την ευρωπαϊκή ενοποίηση και την ενίσχυση των ελληνο-ολλανδικών σχέσεων, το κενό που δημιουργείται από την έλλειψη ενός αποτελεσματικού εργαλείου μετάφρασης καθίσταται όλο και μεγαλύτερο. Στην κάλυψη αυτού του κενού έγκειται ακριβώς και η σημασία του προγράμματος, το οποίο φιλοδοξεί να προσφέρει ένα επιστημονικό εργαλείο, ικανό να επιλύσει τα τεράστια μεταφραστικά προβλήματα που ταλανίζουν χρόνια τώρα όσους ασχολούνται με το γλωσσικό ζεύγος ολλανδικά-ελληνικά και αντίστροφα.

Για να εξασφαλίσουμε την επιτυχία του προγράμματος, κινούμαστε προς δύο κατευθύνσεις:

1. σε επίπεδο μακροδομής επιδιώκουμε την κατάρτιση μιας, κατά το δυνατόν, πλήρους και σύγχρονης βάσης δεδομένων, και
2. σε επίπεδο μικροδομής στοχεύουμε στην καταγραφή των ακόλουθων γλωσσικών επιπέδων: φωνητικής, δηλαδή προφοράς, ορθογραφίας, μορφολογίας, σύνταξης, σημασιών, συνδυαστικότητας (combinatorics) και ύφους.

Ως προς τη μακροδομή, θα ήθελα να επισημάνω ότι στηρίζεται σε δύο άξονες:

(α) στο ελληνικό ληματολόγιο που συντάξαμε στην προκαταρκτική φάση ύστε-

4. Πρόκειται για τα Volksuniversiteiten, που προσφέρουν διδασκαλία της νεοελληνικής σε όλα τα επίπεδα εκμάθησης, έναντι χαμηλών διδάκτρων.

5. Νεοελληνική φιλολογία και γλώσσα διδάσκονται σε τέσσερα πανεπιστήμια στην Ολλανδία και το Βέλγιο: στο Χρόνινγκεν, το Άμστερνταμ, την Αμβέρσα και τις Βρυξέλλες.

6. Κυρίως χρησιμοποιούνται τα ακόλουθα λεξικά σε συνδυασμό με δίγλωσσα ολλανδικής: (i) Stavropoulos & Hornby 1977, και (ii) Wendt 1995.

7. Πρόκειται για: (i) van Dijk-Wittop Koning 1991⁶. Περιέχει 3.000 λήμματα και, παρόλα τα θετικά του σημεία, δεν ξεπερνά το επίπεδο ενός βασικού λεξιλογίου· (ii) Imbrechts 1981 με 17.000 λήμματα· (iii) Imbrechts 1982 με 20.000 λήμματα, (iv) Lindenburg 1988 με 35.000 λήμματα, που αντλούνται, ως επί το πλείστον, από έργα νεοελληνικής λογοτεχνίας, γραμμένα μέχρι τη δεκαετία του 1950. Αναλυτικά για τα αρνητικά και θετικά σημεία των παραπάνω λεξικών βλ. στο van Gemert 1996, όπου παρουσιάζονται λεπτομερώς όλα τα λεξικά που χρησιμοποιούνται αυτή τη στιγμή, κατά την εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας από ολλανδόφωνους, και αντίστροφα.

ρα από αντιπαραβολή τριών λεξικών της ελληνικής και ενός δίγλωσσου (Stavroulos 1988· *Σύγχρονο Λεξικό της Νεοελληνικής γλώσσας* 1991· Τεγόπουλος & Φυτράκης 1991⁴· Κριαράς 1995) και το οποίο ελέγχεται από συνεργάτες του Κέντρου Ελληνικής Γλώσσας, ώστε να πάρει την τελική του μορφή, και (β) σε ηλεκτρονική βάση δεδομένων της ολλανδικής γλώσσας (Referentiebestand Nederlands, RBN),⁸ που ετοιμάζεται από την Επιτροπή Λεξικογραφικών Πόρων Μετάφρασης και έχει τεθεί στη διάθεσή μας. Η βάση αυτή θα περιέχει 40.000 λήμματα της ολλανδικής στην οριστική τους μορφή, και βασίζεται τόσο σε σώματα κειμένων όσο και σε καταλόγους συχνότητας λημμάτων. Η τελική μορφή του λημματολογίου θα αποτελέσει το θεμέλιο για την κατεύθυνση ελληνικά-ολλανδικά και, αντεστραμμένα, θα λειτουργήσει ως συμπλήρωμα της βάσης RBN για την κατεύθυνση ολλανδικά-ελληνικά.

Ως προς τη μικροδομή, θα ήθελα να κάνω ορισμένες επισημάνσεις:

1. Η προφορά θα σημειωθεί σύμφωνα με το Διεθνές Φωνητικό Αλφάβητο από συνεργάτες του Κέντρου Ελληνικής Γλώσσας.
2. Θα περιληφθούν οι εν χρήσει παραλλαγές του λήμματος ως προς τον τόνο ή τον τύπο, οι οποίες θα αποτελέσουν και παραπεμπτικά λήμματα.
3. Στο μορφολογικό επίπεδο θα συμπεριλάβουμε τα ακόλουθα στοιχεία: το γένος του ουσιαστικού, τα παραθετικά του επιθέτου και το παράγωγο επίρρημά του, τους χρόνους και τη μετοχή παρακειμένου του ρήματος και το είδος της αντωνυμίας, του επιρρήματος, του αριθμητικού, του άρθρου και του συνδέσμου. Θα σημειώνονται μόνον όσοι από τους παραπάνω τύπους παρουσιάζουν κάποια ανωμαλία. Σε περίπτωση ομαλής κλίσης και σχηματισμού θα γίνεται παραπομπή σε εκτενές γραμματικό παράρτημα.
4. Οι συντακτικές πληροφορίες θα περιλαμβάνουν διάφορα στοιχεία. Για το ουσιαστικό και το επίθετο θα δηλώνεται η σύνταξή τους με συγκεκριμένη πρόθεση, πτώση ή σύνδεσμο. Για το ενεργητικό ή αποθετικό ρήμα θα δηλώνεται αν είναι μεταβατικό, αμετάβατο ή απρόσωπο και για το ρήμα με παθητική μορφολογία αν έχει παθητική, μέση, αυτοπαθή ή αλληλοπαθή διάθεση. Για την αντωνυμία θα δηλώνεται η έναρθη ή όχι χρήση της και η χρήση της ως επιθετικού ή ονοματικού προσδιορισμού. Ανάλογα στοιχεία δίδονται και για τις υπόλοιπες γραμματικές κατηγορίες.⁹

8. Σχετικά με στοιχεία της μακροδομής καθώς και της μικροδομής (όσον αφορά τα ουσιαστικά) της βάσης αυτής βλ. Martin 1997.

9. Για το επίρρημα δηλώνεται η χρήση του ως επιθετικού προσδιορισμού και η σύνταξή του με πρόθεση ή σύνδεσμο. Για την πρόθεση αναφέρουμε την πτώση με την οποία συντάσσεται. Για το αριθμητικό δηλώνεται η χρήση του ως επιθετικού ή ονοματικού προσδιορισμού και η σύνταξή του με κτητική αντωνυμία. Για τον σύνδεσμο δηλώνουμε τη σύνταξή του με συγκεκριμένη έγκλιση και χρόνο ρήματος, και τη χρήση του για παρατακτική ή υποτακτική σύνδεση. Τέλος, για το μόριο μας ενδιαφέρει η σύνταξή του με συγκεκριμένη έγκλιση και χρόνο ρήματος ή συγκεκριμένη πτώση.

5. Σε επίπεδο σημασιολογικό θα δοθούν στοιχεία, όπως π.χ. αν ένα ουσιαστικό είναι συγκεκριμένο ή αφηρημένο, αν ο σχηματισμός ενός επιρρημάτος συνδέεται με συγκεκριμένες μόνο σημασίες του επιθέτου, αν υπάρχει σχήμα συνεκδοχής κτλ. Οδηγό για την επεξεργασία των λημμάτων στο ελληνο-ολλανδικό τμήμα θα αποτελέσει το *Λεξικό της σύγχρονης ελληνικής δημοτικής γλώσσας* του Κριαρά. Για το ελληνο-ολλανδικό λεξικό οι παραδειγματικές φράσεις που θα επεξηγούν κάθε σημασία θα αντληθούν κυρίως από τη βάση *RBN*, αφού θα έχουν μεταφραστεί από τα ολλανδικά. Θα συμπληρωθούν, επίσης, με άλλες, προερχόμενες από το παραπάνω λεξικό.
6. Στοιχεία συνδυαστικότητας που θα προσπαθήσουμε να αποδώσουμε είναι οι ιδιωτισμοί,¹⁰ οι λεξικές, στερεότυπες και παροιμιακές φράσεις, ο συνδυασμός του λήμματος με συγκεκριμένη πρόθεση ή σύνδεσμο (grammatical collocation ή lexical collocation).
7. Στοιχεία ύφους που θα μας απασχολήσουν είναι, μεταξύ άλλων, το επίπεδο του (επίσημο, λαϊκό κτλ.) και το θέμα των αποχρώσεων (connotation) που μπορεί να έχει μια σημασία του λήμματος.

Για να μπορέσουμε να συμπεριλάβουμε σε κάθε λήμμα όλα τα στοιχεία που προαναφέρθηκαν, πρέπει να διαθέτουμε αξιόπιστη ηλεκτρονική υποστήριξη.

Η πειραματική χρήση του λογισμικού Dict-Edit, δυστυχώς, δεν κατέληξε παρά σε αναζήτηση νέων λύσεων. Ο ημιτελής χαρακτήρας του μας οδήγησε στη χρήση του λογισμικού OMBI (Reversible Bilingual Lexical Database)¹¹ για λειτουργικό Windows, που σχεδιάστηκε από την επιτροπή CLVV. Αυτό το λογισμικό επιτρέπει στον χρήστη να επεξεργάζεται τα λήμματα σε όλα τα γλωσσικά επίπεδα που προαναφέραμε, μέσω σειράς πεδίων που μπορούν να συμπεριλάβουν όλες τις σχετικές πληροφορίες (Wijne, van Elswijk, Maks & Martin 1997). Επίσης, αντιστρέφοντας αυτόματα όλα τα δεδομένα που έχουν εισαχθεί, δίνει τη δυνατότητα να δουλεύει κανείς και προς τις δύο γλωσσικές κατευθύνσεις ταυτόχρονα, με αποτέλεσμα σημαντική εξοικονόμηση χρόνου. Φυσικά, πάντοτε απαιτείται έλεγχος, αφού συχνά γίνονται λάθη κατά την αντιστροφή.

Γι' αυτόν τον λόγο, άλλωστε, έχει ήδη συσταθεί ένα συμβουλευτικό όργανο από ελληνιστές, που θα ελέγχει τα λήμματα και θα προτείνει κατάλληλες λύσεις, όταν αυτό απαιτείται. Ταυτόχρονα, μια τριμελής επιστημονική επιτροπή εποπτεύει την πρόοδο των εργασιών στο σύνολό τους.

Η μελλοντική πορεία του προγράμματος ελπίζουμε να δείξει ότι τα προβλήματα που ως τώρα παρεμπόδισαν την ομαλή του εξέλιξη δεν αποτελούν πα-

10. Πρόκειται για ειδικούς ιδιωτισμούς, που συνδέονται με μια από τις σημασίες του λήμματος, και γενικούς, που αναφέρονται σε ολόκληρο το λήμμα.

11. Για τα στοιχεία για τα κύρια χαρακτηριστικά και τη δομή του λογισμικού αυτού βλ. Martin & Tamm 1996.

ρά παρελθόν. Τέλος, ελπίζουμε να είναι τέτοια η πορεία, ώστε σύντομα να είμαστε σε θέση να παρουσιάσουμε πορίσματα.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- IMBRECHTS, K. 1981. *Zakwoordenboek Nieuwgrieks-Nederlands*, (με τη συνεργασία του Α. Γκαραλέα). Zutphen: Thieme.
- . 1982. *Zakwoordenboek Nederlands-Nieuwgrieks* (με τη συνεργασία του Α. Γκαραλέα). Zutphen: Thieme.
- ΚΡΙΑΡΑΣ, Ε. 1995. *Λεξικό της Σύγχρονης Ελληνικής Δημοτικής Γλώσσας*. Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών.
- LINDENBURG, M.A. 1988. *Woordenboek Nieuwgrieks-Nederlands*. Delft.
- MARTIN, W. 1997. *Referentiebestand Nederlands. Instructies en documentatie*. Amsterdam: CLVV.
- MARTIN, W. & A. TAMM. 1996. OMBI: An editor for constructing reversible lexical databases. Στο *Euralex '96* (Πρακτικά Συνεδρίου, Göteborg 1996), επιμ. M. Gellerstam, J. Järborg, S.G. Malmgren, K. Noren, L. Rogström & C. Røjder Parnmehl, 675-687. Göteborg: Göteborg University, Department of Swedish.
- Official Journal of the European Communities*. 1995. L87/10.
- STAVROPOULOS, D.N. 1988. *Oxford Greek-English Learner's Dictionary*. Oxford: Oxford University Press.
- STAVROPOULOS, D.N. & A.S. HORNBY. 1977. *Oxford English-Greek Learner's Dictionary*. Oxford: Oxford University Press.
- Σύγχρονο Λεξικό της Νεοελληνικής Γλώσσας*. 1991. Αθήνα: Πατάκης.
- ΤΕΓΟΠΟΥΛΟΣ & ΦΥΤΡΑΚΗΣ. 1991⁴. *Ελληνικό λεξικό*. Αθήνα: Αρμονία.
- van DIJK-WITTOF KONING, A.M. 1991⁶. *Basis woordenlijst Nieuwgrieks, Basic Lexicon*. Coutinho: Muiderberg.
- van GEMERT, A. 1996. Overzicht woordenboeken Nieuwgrieks. *Lychnari* 3: 29-30.
- WENDT, H.F. 1995. *Langenscheidts Taschenwörterbuch Neugriechisch. Neugriechisch-Deutsch. Deutsch-Neugriechisch*. Berlin: Langenscheidt.
- WIJNE, C., M. van ELSWIJK, I. MAKES & W. MARTIN. 1997. *OMBI 4: User Manual*. Amsterdam: CLVV.